



CSORBA LÁSZLÓ

„Kossuth követői...”

Honvédtisztek a száműzött kormányzó kíséretében

„Kossuth követői, Küitahia, 1850”¹

Ezt a feliratot egy aranyfoglatatú ezüst karperec belső oldalára véste egy török ötvösmester a messzi Kisásziában. Egy olyan ékszerre, amelyet nemesfém piaszterekből készítettett néhány volt honvédtiszt Ruttkayné Kossuth Lujza asszonynak, Kossuth Lajos exkormányzó húgának.² Az ajándék átadására a vésetben említett törökországi városkában került sor, köszönetként azért, mert a fiatalasszony mint nagynéni a távoli hazából szerencsésen meghozta – Karády Ignác nevelő³ társaságában és segítségével – unokahúgát és két unokaöccsét a szüleikhez, fogságuk színhelyére. Az ajándékozók egyike, László Károly honvéd hadnagy⁴ naplójában így örököztette meg a megindító családi jelenetet: „A találkozási, fogadási pillanat magasztosságát nincs költő, nincs festő, ki híven tudná rajzolni, a viszontlátási örömtől sírásra fakadt család heves ölelések közt, végtelennek tetsző forró csókokba fullaszták csaknem egymást, a pillanat nagyszerűsége mindnyájunk szeméibe könnyeket csalt.”⁵

A megindító elbeszélés szinte összes szereplőjével foglalkozott már a történettudomány. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg közelebbről, hogy kik voltak az ajándékozók, az ékszer véset szerint: „Kossuth követői”.

Miután Európa csendes lett, újra csendes, és nemcsak forradalmi zúgtak el, de végül – a Velencei Köztársaság mellett – a legtovább kitaró magyar szabadságharcot is leverte a túlerő, az 1849 nyarán-őszén Törökországba menekülő magyar honvédtisztek egy kisebb csoportja különleges feladatot választott magának. A szintén száműzetésbe induló exkormányzó, Kossuth Lajos önkéntes kíséretébe szegődtek, és a korai viddini napoktól kezdve egészen az 1851 szeptemberében bekövetkező szabadulásig szabályos őr- és ellátó szolgálatot teljesítettek környezetében. Erre azért kerülhetett sor, mert Kossuth természetesen nem egyszerű magánemberként tartózkodott az Oszmán Birodalomban. Kiadatását roppant erélyesen követelte a bosszúszomjas Habsburg-hatalom, így egy ideig eltartott, mire megszületett

¹ László Károly: *Katonai életemből. Napló, 1848. szept. 25-e és 1851. szept. 10-e között*. S. a. r., jegyz. Pordán Ildikó. Budapest, 2001. 101.

² Életére lásd: Csorba László: *A Kossuth-emigráció fényképekönve*. Budapest, 1994. 160.

³ Életére lásd: Csorba: *A Kossuth-emigráció*, 10.

⁴ Pályájára lásd: Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/1-1158/laszlo-karoly-11A5/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJN-VSI6IFsiTkZPXotPtlIfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAiTFx1MDBlMXN6bFh1MDBmMyBLX-HUwMGUxcmg9seSJ9> (letöltés: 2022. szept. 14.)

⁵ László: *Katonai életemből*, 95. A gyerekek 1850. június 18-án érkeztek meg Küitahyába.

a kompromisszum. A Fényes Porta végül – angol és francia támogatással a háta mögött – megtagadta, hogy a magyar államférfit kiszolgáltassa a bosszúnak, azt azonban Bécs és Szentpétervár közös követelésére vállalnia kellett, hogy távol tartja az ekkoriban már világhírű vendéget az európai politikai színtértől. Az egyelőre bizonytalan idejű internálás színhelyül Kütahya városát jelölték ki, Nyugat-Anatólia messzi hegyei között, a Porsuk folyó partján.⁶ Az államférfi így „kényszervendég” lett, lényegében fogoly – ennek bántó külsőségeit azonban többek között azzal enyhítették, hogy megőrizhette a kormányzói reprezentáció bizonyos formai elemeit: ezek leglátványosabbika a kíséret engedélyezése volt. Ez a csapat egyfajta önkéntes honvédtiszti alakulatként formálódott 1849 őszén azoknak a feladatoknak az ellátására, amelyek a továbbra is államfőnek tekintett politikus élet- és munkaviszonyainak megfelelő biztosítását szolgálták.

A kezdetek visszanyúlnak addig a pontig, amikor 1849. szeptember elején a leveretés és a menekülés megpróbáltatásai okozta letargiából a nyugat-európai hírek fölrázták a Duna balfélszigeti szakaszának első nagyobb városában, Viddinben (ma: Vidin) török felügyelet alatt tartózkodó Kossuth Lajost. A londoni levelekből a magyarellen osztrák intervencióval szembeni mind erőteljesebb tiltakozást érzékelve, Kossuth újra reális esélyt látott a további cselekvésre (elsők között a nyugati politikai tényezők véleményének a magyar ügyre kedvező befolyásolására), így kialakult és megerősödött az a meggyőződése, hogy a száműzetésben sem maradhat magánember: számára morális kötelesség a küzdelem külföldi folytatása. Vágyai és valóságérzékelése új egyensúlyának megteremtésében alapvető szerepet játszott helyzetének az az értelmezése, miszerint a magyar nemzet első népképviselői országgyűlésétől kapott felhatalmazása egyenesen kötelezi arra, hogy elnyomott nemzetének szószólója legyen a nagyvilágban. Ám tudjuk, ez a sikeres pszichés koncentráció sajnálatos és méltánytalan következményekkel is járt: az új helyzetet fölvezető alapidokumentumban, az ún. viddini levélben Görgei Artúr tábornoknak a szabadságharc végnapjaiban játszott szerepét mind torzabban kellett látnia és ábrázolnia ahhoz, hogy az önmagáról és nemzetéről alkotott fikciót képes legyen fönntartani.⁷

Az új-régi szerep, a kormányzói cím „visszavétele” egy a politikusi aktivitást kiszolgáló iroda mielőbbi felállítását igényelte, hiszen az új helyzetben a kormányzói szármányegéd, Asbóth Sándor alezredes⁸ – aki a lemondás és a menekülés „magánemberi” viszontagságai között is Kossuth mellett maradt – már nem győzte a megnövekedett papírmunkát. Ráadásul a Viddinben gyülekező, lassan többeszes tömeg kezelése során a helyi török hatóságok Kossuthot kezdetől e csoport vezetőjének tekintették, így a kommunikációban számítottak közreműködésére.⁹ Ez a körülmény természetesen még fontosabbá vált, ahogyan az exkor-

⁶ A kiadatás körüli küzdelmet részletesen ismerteti Hajnal István (szerk., bev.): *A Kossuth-emigráció Törökországban*. 1. köt. Budapest, 1927. 133–403.

⁷ A lelki folyamatot kivételes érzékenységgel ábrázolja Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 34–63. A Görgei-képpel kapcsolatos dilemmákra lásd: Csorba László: *Görgei-kérdés – Kossuth-kérdés*. Élet és irodalom, 63. évf. (2019. október 4.) 40. szám, 5.

⁸ Asbóth Sándor életútjára lásd: Hermann Róbert – Joó András – Mészáros Kálmán – Seres István: *Török menedékjogot kapott magyar emigránsok rövid életrajzi összefoglalója*. Budapest, 2010. 30–32.; Vida István Kornél: *Világostól Appomatoxig. Magyarok az amerikai polgárháborúban*. Budapest, 2011. 114–118.; Kaján Imre (szerk.): *Zalai Múzeum 20. Közlemények Zala Megye Múzeumaiból*. Zalaegerszeg, 2012. (A kötetben kilenc tanulmány foglalkozik Asbóth Sándorral.)

⁹ Egyedül a sumlai török parancsnok, Halim pasa – alighanem Jozef Bem tábornok javaslatára – döntött úgy, hogy az 1849 novemberében oda megérkező magyar emigráció parancsnokává Perczel Mór tábornokot nevezi ki, aki azonban – ekkor még politikailag Kossuthal tartva és vele egyeztetve – nem erőltette az egyéni vezetését, hanem választmányra bízta azt, amely viszont Kossuthot válasz-

mányzó az új helyzetben az emigrációt maga is valamiképp politikai testületként és így nyomásgyakorlásra képes politikai tényezőként fogta fel és kezdte terveibe ekként belefoglalni. A technikai szükséglet fölismerését tehát gyors intézkedés követte, amiként arról László Károly október 22-i naplóbejegyzése tanúskodik: „Kossuth Lajos kormányzó úr magához fogadott engemet.”¹⁰

Az adminisztráció megszervezését hamarosan – immár következő szálláshelyükön: Sumla (bolgárul: Sumen) városában – újabb nagyon fontos lépés: a szabályos őrszolgálat kialakítása követte. Ebben egy veszélyes fenyegetésről érkező hír játszott ösztönző szerepet. László Károly említi, hogy „Dec[ember]. 17-én érkezett Konstantinápolyból Bárdy,¹¹ olaszhonbani zászlóaljainktól elszökött 's egy évi utazás 's bujkálás után hatodmagával a magyar emigrációhoz érkezett őrmester, ügyes, lelkes magyar, ki a többek között hírül hozá, hogy Konstantinápolyból 2 osztrák tiszt vezérlete alatt, mintegy 12 főből álló horvát bérgyilkos csapat fog érkezni a magyar emigráció kitűnőbb egyénei élte eloltására. Kik másnap meg is érkeztek. Ennek következtében dec[ember]. 19-től fogva az emigráció rendeletéből kormányzó úrnál éjjel-nappal egy lengyel és egy magyar tiszt volt, örökendőők, hogy semmi idegen hozzá bé ne mehessen.”¹²

Hogyan értsük László hadnagy kifejezését: „az emigráció rendeletéből”? Az értelmezéshez hívjuk segítségül az egyik résztvevő, Ihász Dániel alezredes¹³ visszaemlékezését: „Szokás szerint Vöröstoronyból menekült Tiszti bajtársaimmal¹⁴ együtt ülénk, és éppen ezen hír [ti. amit Bárdy Rudolf hozott a merénylőkről] futamodása alkalmával együtt voltunk Bíró

totta elnökének. Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 269–270.; vö. *Egressy Gábor törökországi naplója 1849–1850*. Pest, 1851. 108–110. A kétértelmű helyzet azonban később a (Hajnal szavával) „beszámíthatatlanságig indulatos” Perczel és Kossuth között komoly összeütközésre adott alkalmat. Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 408–410. Kinizsi István szerint nem Bem, hanem az osztrák konzul sikeres vesztegetési közbenjárása nyomán nevezte ki Halim pasa Perczelt az emigráció élére. Kinizsi István: *A „Sánta Huszár” naplója – Történelmi emlékek az 1848-1849-es magyar szabadságharc katonáinak emigrációs életéből*. <https://terebeess.hu/keletkultinfo/kinizsi.html> (letöltés: 2022. szept. 14.)

¹⁰ László: *Katonai életemből*, 62. Munkakörét körülbelül titkárnak, írnoknak, irodavezetőnek nevezhették.

¹¹ Bárdy Rudolf pályájára lásd: Ács Tivadar: *A magyar légionsták életrajzgyűjteménye*. In: Szász Károlyné Gillemot Katalin (szerk.): *Magyarok és a Risorgimento*. Budapest, 1961. 19.; Csorba György: *Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története*. Hadtörténelmi Közlemények, 112. évf. (1999) 2. sz. 363–364.

¹² László: *Katonai életemből*, 73.; a császári titkosszolgálatnak a merényletkísérlettel kapcsolatos tevékenységére lásd: Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 327–349.

¹³ Pályájára lásd: Hermann–Joó–Mészáros–Seres: *Török menedékjogot*, 48–50.; Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/torzstisztek-27A0/ihasz-ihasz-daniel-2951/> (letöltés: 2022. szept. 14.)

¹⁴ A határvédő vöröstoronyi dandárnak Ihász Dániel, az 55. honvéd zászlóalj alezredese volt a parancsnoka, azzal a feladattal, hogy az Olt völgyéből próbálja zavarni a Nagyszeben ellen nyomuló orosz hadsereget, de hiába, a túlérő elől kiszorult Havasalföldre, ahol lefegyverezték a török csapatok. Gyalóky Jenő: *A nagyszebeni hadosztály felbomlása. 1849. július 12–20*. Hadtörténelmi Közlemények, 17. évf. (1916) 1–2. sz. 166–175.; vö. Hermann Róbert: *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Budapest, 2001. 372–373. A dandár katonái a viddini táborba kerültek, Ihász pedig ettől kezdve élete végéig Kossuth környezetében maradt mint a volt kormányzó hűséges munkatársa és barátja. Csorba: *A Kossuth-emigráció*, 160.

őrnagy,¹⁵ Fráter Alajos százados¹⁶ 44 éves, Bihar megyei Érselend helységről. Török Lajos százados¹⁷ 36 éves, Bihar-megye Bámsod helység Koszta Márton százados,¹⁸ Weigli Vilmos százados,¹⁹ Kinizsi István százados,²⁰ Bodola Lajos százados.²¹ Ezen urakról azt vagyok bátor megjegyezni, hogy ha egy hazának csak egy harmada ily lelkes hű és ragaszkodó fiai volnának, tehát soha se volna egy haza is vesztve. [...] És tüstént tanácskozáink, hogy Kormányzó Urunkra ügyelnünk kell, s hogy ha terhére nem fogna lenni, mindennap egy közülünk, azaz a 6 főt nevezett Százados Urak közül ottan felváltva öröködnék s hogy hír nélkül hozzá senki, bárki legyen is az, bé ne mehessen.”²²

A sumlai emigrációhoz december 23-án csatlakozott az Erdélyből szintén kimenekülő Berzenczey László, az első népképviselési országgyűlésen Marosszék képviselője, 1848 őszén – kormánybiztosként egy „önkéntes szabad könnyű lovas sereg” felállításával megbízva – a székely ellenállás egyik szervezője,²³ aki Kossuthhoz fűződő, ekkoriban igen közeli kapcsó-

¹⁵ Bíró Ede őrnagy pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/torzstisztek-27Ao/hiro-1848-szeptembereig-richter-ede-2813/> (letöltés: 2022. szept. 14.)

¹⁶ Pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/f-9B56/erkeserui-es-belmezei-frater-alajos-9BB6/> (letöltés: 2022. szept. 14.)

¹⁷ Pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/t-A303/csikszentdomokosi-torok-lajos-A377/> (letöltés: 2022. szept. 14.)

¹⁸ Pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/k-9D47/belenyesi-kosztamarton-9DFD/> (letöltés: 2022. szept. 14.). A modern állampolgársági jog nemzetközi történetében nevezetes ún. Koszta-ügyre lásd: Sziklay Andor: *Vakmerő diplomácia. Amerikai ultimátum egy magyar szabadságharcosért*. Budapest, 1997.

¹⁹ Pályájára (Waigli, Vaigli, Veigli) lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/w-A433/waigli-veigli-vilmos-A439/> (letöltés: 2022. szept. 14.)

²⁰ Pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/k-D7B/kinizsi-istvan-EC8/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTll-fQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAic11MDBlMWRheSJ9> (letöltés: 2022. szept. 14.)

²¹ Pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/b-F8/zagoni-bodola-lajos-390/> (letöltés: 2022. szept. 14.) Megjegyzendő, hogy Ihász fenti említésével ellentétben László Károly naplójában Bodola főhadnagyi rangban szerepel.

²² *Egy kiszakított lap Ihász Dániel naplójából*. Közli Hory Béla. Jónás Lapja, 1. évf. (1873) 3–4. sz. A megbeszélés és a döntést hasonlóan írja le Kinizsi: A „Sánta Huszár”, id. mű. Az emigrációban is elterjedt az intézkedés híre, amiként Perczel Miklós is utal rá naplójában: „Sokan voltak nálunk – beszéltek, hogy a menekvők közül a leglojálisabbak testőrcsapatba alakultak, s rendes őrszolgálatot tesznek Kossuthnál.” Perczel Miklós: *Naplóm az emigrációból*. Vál., bev., jegyz. Závodszy Géza. 1. köt. Budapest, 1976. 80.

²³ Berzenczey Lászlónak a forradalom és szabadságharc alatti tevékenységére lásd: Egyed Ákos: *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*. Marosvásárhely, 2004. 20–37.; utazásait röviden összefoglalja: *Régi magyar világljárók*. Összeáll. Borsody Bevilacqua Béla, szerk. Agárdi Ferenc. Budapest, 1954. 188–

lata révén hamarosan a formálódó kormányzói kíséret egyik legtekintélyesebb tagjának számított. Ahogy visszaemlékezéseiben is említette, „Kossuthot kívül a törökök őrizték, aminél szorosabban a Sultán Háremét sem őriztetheté, részint hogy meg ne szökjön, de tagadhatatlanul azért is, nehogy bántalma legyen az idegenektől. Ezen kívül szobáiban egy honvéd testőrség tizenkét honvéd tisztből, kik tudtomra mind a verestoronyiakból állottak.”²⁴ Megjegyzendő azonban, hogy a „verestoronyiak” mellett – mint majd látjuk – például a viddini táborban tartózkodó, korábban a lengyel légióban szolgáló katonatisztek közül is többen már a legkorábbi időszakban csatlakoztak a kísérethez.

A honvédtiszti csoport elsődlegesen fontos szolgálatokat látott el az emigráció irányításának, érdekvédelmének stb. napi ügyeit intéző, a sztambuli hatóságokkal levelezve mindnyájuk jövőjéért küszködő és mindeközben a nemzetközi politikai kapcsolatok széles hálóját is fenntartó exkormányzó körül. Ám arra is volt eset, hogy – egy roppant kényes ügy végső soron szerencsés megoldásában – e tisztek kényszerítették rá akarataikat a vezetőjükre. A törökországi száműzetés korai szakaszát tárgyaló emlékiratok szinte kivétel nélkül megemlékeznek arról, hogy a havasalföldi területen a menekülő kormányzóhoz csatlakozott Teodor Dembiński lengyel mérnökkari őrnagy²⁵ és „deli termetű, ifjú, szép, bájos neje”, Hogl (Hogel) Emilia, egy mésvári német polgárcsalád leánya, aki – ahogy László Károly a költői jellemzést folytatja – „Vidintől óta mélyen tisztelt kormányzónénk megérkezéséig nyájas, kellemes társalgásával kormányzó úr homlokáról a fájdalom ’s bú komor ráncait lesimogatta, ’s a hontalanság keserű poharát kissé édesítgette”.²⁶ Kossuth kritikusan azonban egyáltalán nem érezték ártatlannak a hölgy buzgólkodását, és bizony hamar szárnyra kapott a pletyka arról is, hogy több van közöttük, mint amennyi látszik²⁷ – ráadásul többek szerint a fiatal lengyel katonatiszt elzúlló, kártyás és korhely életmódja is rombolta a kormányzó környezetének presztízsét. Így a fiatal tisztek: Asbóth alezredes, Bodola főhadnagy és László

193.; dualizmuskori tevékenységére lásd: Csorba, László: „...a szegényt úrrá tenni”: Berzenczey László az 1865–1869. évi országgyűlésen (1868). In: Benkő, Levente – Demeter, László (szerk.): Adalékok a Székelyföld történetéhez. Tanulmányok Egyed Ákos 90. születésnapja tiszteletére. Sepsiszentgyörgy, 2019. 116–150.

²⁴ Berzenczey László: *Rovás 1.* Kolozsvár, 1873. 23–24. Figyelembe veendő, hogy emlékiratainak fogalmazásakor Berzenczey már jóval kritikusabban szemlélte az exkormányzó tevékenységét, mint korábban, bizonyára főképp azon élményei hatására, amelyek klagenfurti internálása (1862–1867) idején, a Görgei Artúr tábornokkal kialakuló barátsága révén érték, így visszaemlékezéseinek Kossuthot bíráló részletei inkább a visszatekintőt és kevésbé az egykori szereplőt jellemezhetik. Berzenczey fontos ösztönző–inspiráló szerepet töltött be Görgeinek az utolsó klagenfurti években írt fontos munkája, a *Gazdátlan levelek* (Pest, 1867) elkészülésében. Kettőjük kapcsolatára lásd: Süli Attila: A „kis Kossuth” és a honvéd tábornok – Berzenczey László és Görgei Artúr a klagenfurti száműzetésben. Művelődés, 69. évf. (2016) 5. sz. 15–18.; Hermann Róbert: *Görgei Artúr, a publicista*. In: Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915. Vál., s. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2018. 27–29.

²⁵ Teodor Dembiński pályájára lásd: Kovács István: *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849.* Budapest, 2015. 178–179.

²⁶ László: *Katonai életemből*, 78.

²⁷ A részletekre lásd: Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 417–419. Makay Sándor, volt Krassó megyei alispán viszont alaptalannak ítélte a vádat. Vö. [Vachot Imre] Imrefi: *A magyar menekültek Törökországban. Ismeretlen adatok az 1849-ki emigratio történetéhez. Egy, török földre menekült s honába ismét visszatért magyar szemtanú hiteles naplója után közli* —. Pest, 1850. <https://terebess.hu/keletkultinfo/imrefi.html> (letöltés: 2022. szept. 14.) A munka Makay Sándor feljegyzései alapján készült, a szerzői álnév feloldását lásd: Gulyás Pál: *Magyar írói álnév lexikon*. Budapest, 1978. 220.

hadnagy határozott fellépéssel követelték főnököktől a házaspár mielőbbi eltávolítását. Ez végül sikerrel járt, és a föllélegző naplóíró korábbi, lényegében dicsérő szavait sokkal komorabb búcsúval tetézte: „...’s így valahára megértük azt, hogy szeretve tisztelt, sőt imádott kis Istenétől szegény honunknak eltávozott azon veszélyes Syren, ki ingerlő bájaival ’s csábjaival a Magyarhonban nyomor közt bujkáló nejét ’s állása fontosságát szinte feledteté, ’s ötöt tölünk ’s az őt imádó nemzetétől csaknem magának ragadá. Önsorsának átadva minden Kossuthot ’s nemzetét szerető magyar menekvő öröme, mindnyájunk megvetésével távozott.”²⁸

E határozott megoldás kibontakozását természetesen jelentős mértékben segítette, hogy 1850. január 15-én szerencsésen megérkezett Sumlára Kossuthné Meszlényi Terézia asszony, akit egy idős, ám igen ügyes és energikus hölgy – a katonai kíséret egyik tagjának, Wagner (Waagner) Gusztáv tüzérőrnagynak²⁹ az édesanyja – csempészett ki Magyarországról, majd a szerb hatóságok és a belgrádi angol konzul segítségével hozott el a magyar emigráció bulgáriai szálláshelyére.³⁰ Érdekes körülmény, hogy az események részletes elemzéséből Hajnal István végül arra a következtetésre jutott, hogy a kicsempészés alighanem az osztrák hatóságok tudtával és hallgatólagos elnézésével történt.³¹ Ám a két asszony története akkor kerek, ha hozzátesszük, hogy Hogl Emília életútja sem ért véget a Sumláról való távozással. Az Egyesült Államokba került, majd férje halála után tanítónőként dolgozott St. Louis városában, ahol 1857-ben „annak a rokonszenvnek következtében, mely egyidős és egysorsú honfiakat idegenben összeköt, s azon leírhatatlan érzelem folytán, mely már annyi boldogságot és annyi szerencsétlenséget okozott a világon”, férjhez ment Rombauer Róberthez. A fenti megfogalmazás az újságszerkesztő és könyvtárigazgató férjtől származik, aki irodalmi emlékművet is állított az Újvilágban derekasan helytálló asszonyának.³² Három tekintélyes

²⁸ László: *Katonai életemből*, 80. A „szirén” szó mint költői metonímia talán abban az értelemben sem túlzás, hogy – mivel Ludwik Spaczek lengyel százados, a kormányzó orvosa fölfedezte Emília asszony hipnázis fogékonyságát, és a korban népszerű „delejes” kísérletezést folytatott vele – a „delejezett” asszony időnként Kossuth életére vonatkozó jóslatokat mondott (például egzaltált modorban a március 12-i dátum rejtélyes jelentőségére figyelmeztette), melynek szuggesztivitása kétségkívül hatott a kormányzóra. Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 287.; Spaczekre lásd: Kovács: *Honvédek, hírszerzők*, 629–630. Arra is vannak adatok, hogy a Sumlára eljutó osztrák ügynököknek sikerült Dembińskiné bizalmába férközniük, és a jóhiszemű, de nem kellően elővigyázatos asszonnal elhitetniük, hogy rá kell vennie Kossuthot a szökésre – amely persze végül kelepchébe csalta volna. Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 346.

²⁹ Pályájára lásd: Hermann–Joó–Mészáros–Seres: *Török menedéjogot*, 74.; Vida: *Világostól Appomatoxig*, 327–329.

³⁰ László: *Katonai életemből*, 75.

³¹ Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 413–416. Ennek kapcsán megemlíthető, hogy Jánossy Dénes szerint a bécsi államrendőrségi listákon Wagner őrnagy azok között szerepel, akik már a viddini táborban besúgásra jelentkeztek. Jánossy Dénes (szerk.): *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852*. 1. köt. Budapest, 1940. 462.

³² Rombauer Róbert: *Egy magyar nő élete az emigrációban*. Budapesti Szemle, 155. évf. (1913) 440. sz. 297–298. A szerző és második férj az amerikai polgárháborúban az északiak ezredeseiként szolgált. Vida: *Világostól Appomatoxig*, 292–293. Hogl Emília nem akármilyen család tagja lett: apósa, Rombauer Tivadar (1803–1855) magyar kohómérnök, az ózdi vaskohászat megteremtője, a Batthyány-kormány iparügyi osztályfőnöke, a szabadságharc idején a fegyvergyártás legfőbb irányítója volt; pályájára lásd: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 11. köt. Budapest, 1906. 1109.

polgárrá fölnövekvő fiú és a gyarapodó nagycsalád körében, 1922-ben ülték meg házasságuk 65. évfordulóját.³³

A kormányzói kíséret sorsa akkor lett igazán komoly viták tárgya, amikor a kütahyai internálás részleteiről kellett döntenet. A legszorosabb kapcsolatban állt ez ugyanis Kossuthnak azzal a távlatos politikai kívánságával, hogy a török hatóságok engedélyezzék az emigráció mint csoport együtt maradását.³⁴ Guyon Richárd tábornok, aki angol állampolgársága folytán szabadon mozoghatott az Oszmán Birodalomban, a brit követség hathatós támogatásával kihallgatást nyert I. Abdul-Medzsid szultánánál, melynek során nemcsak – a magyar szabadságharcban világraszóló hírnevet szerző – kardját ajánlotta fel az oroszellenes küzdelemhez, de átnyújtott egy hálás, ám mégis öntudatos nyelven megfogalmazott kérvényt is. Az 1850. január 12-én kelt szöveg pontokba szedve sorolja fel, hogy a magyar száműzöttek – miközben őszinte köszönetet mondanak a védelemért és a vendéglátásért – mit kérnek a török uralkodótól.³⁵ Ám Ahmed effendi, a sztambuli udvar 1850. február 5-én Sumlába „teljhatalommal” megérkező főmegbízottja hamarosan szembesítette a száműzötteket a kökevény politikai realitásokkal.

„Febr. 10-én – írja László Károly – délben kormányzó úr minket svittjéhez [kíséretéhez] tartozókat [...] magához behívott. Asszonyunk [t. i. Kossuthné] sírt 's ő leveretve mellette állott, legmélyebb fájdalommal közölte velünk az Achmed effendivel most tartott tanácskozmányt, hogy nekünk tőle el kell válnunk. [...] Mondá, hogy magával, nejével együtt öszvesen megengedtetik neki 24 fejet vinni [...] ha ő maga éhezik békén szenvedni, de ha azt látná, hogy egy másik, ki ő iránti vonzalomból, szívességből, barátságból ment oda, vele éhezik, el nem viselhetné.”³⁶

A honvédtisztek messzemenően értékelték a kormányzó őszinteségét, ám rögtön maguk is fölkeresték Ahmedet, hogy elszántságukat bizonyítsák: „...mi azon férfit, kit 15 millió fő kormányzójának választott 's kit mi most is annak tartunk, semmi esetre el nem hagyjuk, megvetne bennünket nemzetünk, 's méltán, ha mi őt számkivetése helyére egyedül bocsát-nók.”³⁷ A szívós nyomásgyakorlás végül sikerrel járt, a főmegbízott hajlott némi engedményre, mégpedig oly módon, hogy valamilyen „szolgálati minőséget” kellett kimutatni az újabb jelentkezőknél, ami indokolhatta az internáltakhoz csatlakozást. Így sikerült a létszámot ügyesen föltornászni az említett huszonnégy főre. László Károly is említi, hogy valójában csak 7 személyre korlátozódott az internálás: „Kossuth, Batthyány [Kázmér],³⁸ Mészáros [Lázár]³⁹ (ez nem volt a listán, hanem maga ajánlkozott a Kütahyába menetelre) Gyurman

³³ Az egész Rombauer–Hogl témakört bemutatja, kitekintéssel életük amerikai eseményeire: Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban*. Budapest, 2000. 91–94.

³⁴ 1850 elején „organikus szabályzati terv”-et készített ezen „rendezett testületiség” jövőbeli működésének szervezeti alapjaként. Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 634–636.

³⁵ Hajnal: *A Kossuth-emigráció*, 653–654.

³⁶ László: *Katonai életemből*, 80–81.

³⁷ László: *Katonai életemből*, 81.

³⁸ Pályájára lásd: Füzes Miklós: *Batthyány Kázmér*. Budapest, 1990.; vö. Csorba László: *Batthyány Kázmér – emigrációban*. In: Ódor Imre – Rozs András (szerk.): *Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete*. Pécs, 2006. 161–185.

³⁹ Pályájára lásd: Ács Tibor: *Mészáros Lázár*. Budapest, 1996.; vö. Csorba László: *Mészáros Lázár az emigrációban*. In: uő: *Haza, nemzet, felekezet*. Budapest, 2020. 119–129.

[Adolf],⁴⁰ [Jozef] Wysocky lengyel generál,⁴¹ és Perczel Mór, Perczel Miklós”,⁴² ám az ezeket kísérőkkel „öszvesen 40–45, szekereken ’s lovakon” létszámú lett a karaván.⁴³

Vén bizánci várrom a hegyfokon, katonákkal teli, tágas laktanya, dzsámik és karcsú minaretek, görög-római romok és turbános sírkövek, jellegzetes keleti szegénység, ám mégis lüktető forgalmú, nyüzsgő bazár – ez várta a magyar száműzötteket Kütahyában, a török világnak ebben a távoli sarkában. A volt kormányzó és kísérete a laktanyában kapott megfelelő szállást, ahol a Sumlában már bevált naposrendszerben szervezték meg az ügyeletet. A közelben egy kertet is használhattak szabadtéri szórakozások céljára: itt többször is föllépett a muzikálisabb katonatisztekéből szervezett dalárda. Az egyik legszebb ünnepélyt a lugasos kertben 1850. június 30-án a Kossuth-gyerekekkel megérkező Ruttkayné Kossuth Lujza tiszteletére tartották, és „Kossuth követői” ekkor ajándékozták számára a bevezetőben említett díszes karkötőt.

Az internáltak mindennapi életét nemcsak a jövő bizonytalansága árnyékolta, hanem azok a személyi ellentétek is, amelyek gyökere nem egy esetben visszanyúlt a szabadságharc időszakára. Említettük már a volt kormányzó és Perczel Mór sumlai viszályát: ez Kütahyában sajnos folytatódott, amikor Kossuth tudomást szerzett arról, hogy kíséretének hat tagja egyben a tábornoktól – ki neki „halálos ellensége” – is elfogad ellátmány-kiegészítést. Többek közbenjárására azután csökkent a feszültség, így Kossuth is elismerte: „...nem teszi ő azt fel rólunk, hogy iránta ezáltal megváltoztunk volna, ’s Perczel tábornok urat is ő jó vezérnek, jó hazafinak tartja, csak azért nem helyeselte tettünket, mert tartott attól, hogy Perczel úrnak eszébe talál juthatni valamely lapba azt írni: hogy Kossuth kihozta magával a honfiakat ’s itt éhezni, rongyoskodni hagyja őket ’s ő kénytelen sorsukon segítni, az efféle becstelenítéstől tartott ő.”⁴⁴

A koccanások, zördülések természetesen fölerősödnek a távlatvesztés, a szomorú vagy ideges tétlenség időszakában, de azonnal jelentőségüket veszítik, ha megnyílik a cselekvés vagy legalábbis az azt célzó remény perspektívája. 1851 áprilisában végre jó hír terjedt el a kütahyai magyar kolóniában: George P. Marsh, az Isztambulban állomásozó amerikai miniszterrezidens (a diplomáciai ügyvivőnek megfelelő képviselő)⁴⁵ megírta Kossuth Lajos

⁴⁰ Pályájára lásd: Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 4. köt. Budapest, 1906. 186–187.

⁴¹ Pályáját lásd: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/tabornokok-2775/wysocki-jozef-279E/?list=eyJmaWxoZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPXotPTllfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAiV3Jlb2NraSj9> (letöltés: 2022. szept. 14.); Kovács: *Honvédek, hírszerzők*, 748–750.

⁴² Pályájukra lásd: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/tabornokok-2775/bonyhadi-perczel-mor-2796/?list=eyJmaWxoZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPXotPTllfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAicGVyY3plbCBtXHUwMGYzciJ9>; <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/torzstisztek-27Ao/bonyhadi-perczel-miklos-2AA3/?list=eyJmaWxoZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPXotPTllfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAicGVyY3plbCBtXHUwMGYzcyJ9> (letöltés: 2022. szept. 14.)

⁴³ László: *Katonai életemből*, 83.

⁴⁴ Az 1850. május 25–29. között zajló eseményekre lásd: László: *Katonai életemből*, 93–94. Perczel konfliktusgerjesztő személyiségvonásait jellemzi: Hermann Róbert: *Az „összeférhetetlen”. Perczel Mór pályaképe*. (Baranyai Történelmi Közlemények 6.) Pécs, 2014. 137–179.

⁴⁵ Pályájára lásd: <https://www.britannica.com/biography/George-Perkins-Marsh> (letöltés: 2022. szept. 14.)

kormányzóznak, hogy az amerikai nép törvényhozása, a kongresszus úgy döntött, meghívja az Egyesült Államokba.⁴⁶ A szabadulás tervezettségének ezt követő, derűsebb időszakában László hadnagy egy érdekes látogató megérkezését jegyezte fel naplójába. „[1851.] Június 22-én. Érkezett Stambul felől egy amerikai festő, Walter Gould egy inással (Makk, magyar forradalmi tüzérezredessel, ki most is Kossuth hívására az osztrák börtönből szökött ki, 's jött ide. Szerepét a legpompásabban vitte.)”⁴⁷

Amiként az a Kossuth-emigráció történetét föltáró szakirodalomból jól ismert, Makk József volt komáromi tüzérezredes⁴⁸ egy hazai titkos ellenállási szervezet fölépítéséhez akarta megszerezni Kossuth jóváhagyását és utasításait.⁴⁹ A kezdeményezés azonban korai volt, noha távlatos politikai program húzódott meg a háttérben: a *Kütahyai Alkotmányterv*, amely a század legkonkrétabb elképzelése volt Magyarország államberendezkedésének polgári demokratikus átalakítására és a Duna-menti népekkel kötendő szövetség megkötésére.⁵⁰ A jövő megalapozására vállalkozó program alapján indított konkrét szervezkedést azonban egyelőre kudarcra ítélte a nagy európai forradalmi hullám elcsitulása és az önkényuralmak átmeneti, de vitathatatlan megerősödése.

Fordítsuk azonban figyelmünket a másik utasra, a fiatal amerikai festőre, aki a veszedelmes forradalmárt a török hatóságok orra előtt Kütahyába csempészte. Walter Gould (1829–1893) persze eredetileg nem ezért a titkos akcióért vállalkozott a nagy kalandra. Philadelphiában született, és Párizsban, majd Itáliában tanulta a képművészet mesterségét. Később több mint negyven esztendőn át Firenzében élt, ottani amerikai és olasz barátai körében alkotott, finom keleti életképeivel biztosítva megélhetését.⁵¹ Nem lett „befutott művész”, de ma ezek az „orientalista” festmények, a bazárok és háremek világának jelenetei elképesztően magas összegekért cserélnek gazdát a képauciókon.⁵²

Utazásának részleteiről azokból a levelekből értesülhetünk, amelyekben atyai barátját, a firenzei amerikai kolónia akkori vezéregyéniségét, a szobrász Hiram Powerst tájékoztatta kalandjairól. Powers a 19. század első felében nemcsak a legjelentősebb amerikai szobrászművész volt, de a klasszicista plasztika olyan óriásaihoz mérhető alkotó, mint Antonio

⁴⁶ Jánossy: *A Kossuth-emigráció*, I. 7. Bár a meghívásra vonatkozó indítványt a kongresszus abban a meggyőződésben fogadta el, hogy Kossuthéknak szándékukban áll letelepedni az Újvilágban, ennek kapcsán sokan kezdettől „a nemzet vendége” („*the Nation's guest*”) kifejezést emlegették, amely 1824-ben terjedt el, amikor James Monroe elnök meghívására Marie Joseph Lafayette márkí, a függetlenségi háború és a francia forradalom hőse tett körutat az Egyesült Államokban; később, a Kossuth washingtoni meghívásáról zajló vitákban a hivatalos fogadását támogatók is az akkori gesztusokat tekintették mintának. Jánossy: *A Kossuth-emigráció*, I. 255–264.

⁴⁷ László: *Katonai életemből*, 145.

⁴⁸ Makk pályájára lásd: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/torzstisztek-27A0/makk-1848-ig-mack-jozsef-2AoE/?list=eyJmaWx0ZXJzIjog-eYJNVSI6IHFsiTkZPOTtllfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAibWFrYyJ9> (letöltés: 2022. szept. 14.)

⁴⁹ Vö. Lukács Lajos: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867*. Budapest, 1955.; Károlyi Dénes (vál. bev. jegyz.): *Székely vértanúk 1854*. Bukarest, 1975.

⁵⁰ Spira György: *Kossuth és alkotmányterve*. Budapest, 1989.; Szabad György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Budapest, 1977. 170–174.

⁵¹ Pályájára lásd: <https://americanart.si.edu/artist/walter-gould-1889> (letöltés: 2022. szept. 14.)

⁵² Ismertebb képeinek reprodukciói: <https://americangallery.wordpress.com/2009/04/26/walter-gould-1829-1893/> (letöltés: 2022. szept. 14.)

Canova vagy Bertel Thorwaldsen.⁵³ Leghíresebb márványszobra, a leláncolt, meztelen nőalakot formáló *Görög rabszolgalány* (*The Greek Slave*) fantasztikus sikerű vándorkiállításra járt be az USA keleti államait.⁵⁴ Nos, a firenzei Powers-ház baráti körében értesülhetett Gould arról, hogy a kongresszus meghívta a magyar exkormányzót Washingtonba. Így juthatott arra az elhatározásra, hogy az Újvilágban már teret nyerő modern nyilvánosság „képességének” kielégítése, sőt kihasználása érdekében elutazik Kis-Ázsiába, és az ott készítenendő, legfrissebb és leghitelesebb portré sokszorosításával igyekszik meglovagolni a konjunktúrát.

A fiatalember hamar Kossuth egyéniségének varázsa alá került. Megjegyezte ugyan, hogy a magyar államférfi angol kiejtése hibás, ám hozzátette: csodálatos választékossággal fejezi ki magát. Nem csoda, hiszen hallotta a magyarázatot vendéglátójától: a börtönben, Shakespeare-t tanulmányozva tanulta meg a nyelvet.⁵⁵ A tárgyilagos, néhol – főképp az internálás katonai parancsnoka, Szulejmán bej dolgairól szólva – kifejezetten ironikus beszámoló a benyomások összefoglalásakor leplezetlen lelkesedésbe csap át: „Ő a leglenyűgözőbb ember – jelentette ki Powersnek –, akivel valaha találkoztam, semmi megjátszás nincs körülötte, minden, amit mond és tesz, olyan természetes és őszinte, amilyen csak lehet. Majdnem három hete vagyok itt, és minden nap, és minden éjjel leülünk és beszélgetünk. Reggel a képem fölött, vacsora után a pipa és kávézás közben, vagy délután a sakkjátszma felett, amiben nagyon járatos. Odáig jutottam, hogy megszerettem a társaságát, és megtanultam szeretni őt magát, és okom van azt hinni, hogy barátságot táplál irányomban.”⁵⁶

A magyar száműzöttek mindnyájan örömmel fogadták a festő portréné készítői programját, hamar megkedvelték, és – bizonyonnyal saját jövőjük ekkoriban megnyíló amerikai perspektíváitól is lelkesítve – meglepetéssel is megörvendeztették új barátjukat: „...az Amerikai Egyesült Államok Függetlenségének Nyilatkozatjának 75. évnapját ünnepeltük a Kossuth kertjében.”⁵⁷ A művész hamarosan bemutatta megrendelőinek munkálkodása első gyümölcseit. Négy képet olajban kezdett el kidolgozni: Kossuth kormányzót, Batthyány Kázmér gróf volt külügyminisztert és két tábornokot: Perczel Mórt és Józef Wysockit. A képek a festő indulásakor természetesen még nem voltak készen, így a „modellek” abban egyeztek meg vele, hogy elviszi magával a vázlatokat,⁵⁸ befejezi, és majd az amerikai találkozáskor kapja meg a vételárat. A négy portré mellett azonban egy nagyobb csoportkép munkálataiba is belekezdett az ifjú mester, és ez a vállalkozás „Kossuth követői” történetében külön figyelmet érdemel.

⁵³ Pályájára lásd: <https://www.britannica.com/biography/Hiram-Powers> (letöltés: 2022. szept. 14.) Vö. Gaja, Katerina (ed.): *Hiram Powers a Firenze. Mostra documentaria in occasione del bicentenario della nascita*. Firenze, 2005. 6–10.

⁵⁴ Lásd a National Gallery of Art honlapjának cikkét: <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.166484.html> (letöltés: 2022. szept. 14.)

⁵⁵ A Shakespeare-re hivatkozás tartalmilag némi csúsztatás ugyan, ám másfelől tudatos pszichológiai fogás volt az angolszász világba készülő Kossuth részéről. Frank Tibor: *Kossuth és Shakespeare: nyelv és politika*. Századok, 135. évf. (2002) 4. sz. 863–880.

⁵⁶ Walter Gould (Kütahya, 1851. júl. 9.) – Hiram Powersnek, The Archives of American Art (Smithsonian Institution), Hiram Powers Papers, 1819–1953, bulk 1835–1883 Series 2: Correspondence, 1819–1883 Gould, Walter, 1850–1855.

⁵⁷ László: *Katonai életemből*, 147.

⁵⁸ Eggedül Szulejmán bej fizette ki rögtön és vette át az öt ábrázoló képet. A műtárgy további sorsát nem ismerjük, de nemrég rövid időre fölbukkant a nemzetközi műkincskereskedelemben: <http://www.artnet.com/artists/walter-g-gould/portrait-of-suleyman-bey-50BwXxyPVJd-zUJH1Y4zkw2> (letöltés: 2022. szept. 14.)

Miközben a szabadulásra várók kedélyét ügynök- és kémvadás borzolták,⁵⁹ a Kossuth környezetét alkotók ajándékot rendeltek a kormányzónak, „oly szándokkal, hogy ezen olajművet Lajos napján fogjuk Kossuthnak kütahyai emlékül adni, 's később majd az ő megegyezésével köre nyomatni, hogy azt, mint fogsági édes-keserű emléket láthassuk majd a boldog hazában csendes falaink között vén napjainkban.” László Károly a 14 megrendelőt is fölsorolta naplójában: „1=Ihász, 2=Berzenczey, 3=Asbóth, 4=Németh [József],⁶⁰ 5=Waigli, 6=Grechenek [György],⁶¹ 7=Kalapsza [József],⁶² 8=Szpacsek, 9=Cseh (a törökök előtt Ahmed névvel), 10=Ács, 11=Fráter, 12=Török, 13=Waagner, 14=László.”⁶³ Bár a képet természetesen meglepetésnek szánták, és így titokban tartották, Kossuth mégis tudomást szerzett róla, és – hű emberei számára kellemetlen meglepetésként – így nyilatkozott: „Míthogy a képen oly személyek is vannak kiknek hűségéről nincs meggyőződve, kiadatásukat meg nem engedheti.”⁶⁴ Erre „az amerikai szavát adá, hogy ki nem adja Kossuth megegyezése nélkül, itt ugyan, mint kezdett művet nem hagyja, hanem elvívén magával kidolgozza 's emlékül tartja”.⁶⁵

A nyári hónapokban a török diplomácia bevégezte, amit elkezdett: véget vetett az internálásnak, és – együttműködve az amerikaiakkal és az angolokkal – két csoportban kiszállította a menekülteket a Márvány-tenger partjára, hogy behajózzanak az Óvilág és az Újvilág felé. Bár a honvédtisztek az átmeneti időszakban is igyekeztek együtt maradni, az eredeti létszámot Szulejmán bej sztambuli parancsra már májusban csökkenteni kezdte, így voltak olyanok, akik visszaszöktek (!) Kütahyába, hogy a kormányzó mellett maradhassanak!⁶⁶ A kíséret azután szeptember 1-jén elindult Kossuthtal és családjával a gemliki kikötőbe, majd együtt felszálltak a *Mississippi* hadihajó fedélzetére. A törökországi önkéntes szolgálat fizikailag Gibraltáron ért véget, 1851. október 15-én, amikor Kossuth már csak pár kísérelővel szállt át a London felé közlekedő postahajóra.⁶⁷ Újra találkoztak azonban decemberben, amikor a volt kormányzó is – eleget téve ígéretének, hogy személyesen köszöni meg kiszabadítását az amerikai népek – partra lépett az Egyesült Államok földjén. Ettől kezdve újra kialakult a kíséret – de ez már egy másik fejezete „Kossuth követői” történetének.

„Habent sua fata picturarum” – érthetjük a 2. századi római grammatikus, Terentianus Maurus nevezetes mondását a festményekre és rajzokra is. Hogyan teljesítette Walter Gould azt, amit megígért Kütahyában? Tudunk arról, hogy ő is ott volt New Yorkban, amikor kitört a „Kossuth-láz”, és bizonyára összefutott honvédtiszt ismerőseivel. Forrásaink azonban e ponton elhallgatnak. Bejött-e a fiatalember üzleti számítása? Valószínűleg nem: a minőségi kép alighanem belefűldt a sok harmadrangú, Európából átömlesztett utánzat tengerébe. Rövid otthoni tartózkodás után így visszatért Firenzébe, és magával vitte az összes félbe-

⁵⁹ A részletekre lásd: László: *Katonai életemből*, 146–149.

⁶⁰ Pályájára lásd: Vida: *Világostól Appomatoxig*, 276–277.

⁶¹ Pályájára lásd: Vida: *Világostól Appomatoxig*, 234–235.

⁶² Pályájára lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/k-D7B/kalapsza-jozsef-D9D/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTll-fQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAiclx1MDBlMWRheSJ9> (letöltés: 2022. szept. 14.)

⁶³ László: *Katonai életemből*, 150.

⁶⁴ László: *Katonai életemből*, 151. László Károly találgatta, hogy talán Berzenczey Lászlóra vagy Csernátonyi Cseh Imrére célozhatott a kormányzó.

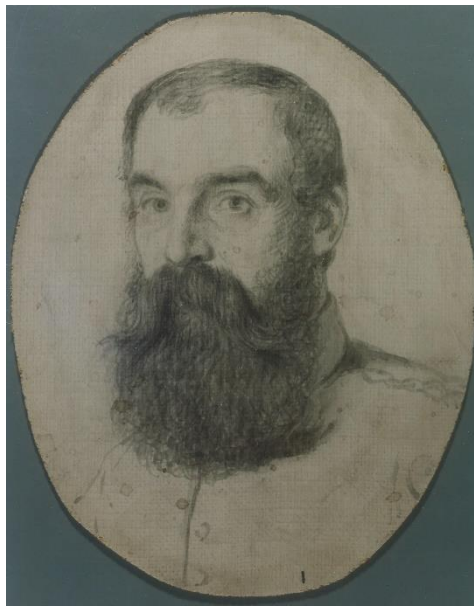
⁶⁵ László: *Katonai életemből*, 151.

⁶⁶ A részletekre lásd: Perczel: *Naplóm*, 140–141.

⁶⁷ Reznák Erzsébet: *Kossuth Lajos kilencvenkét éve*. Cegléd, 2002. 44–45.

maradt képet és portrévázlatot. Valószínűleg az információs láncok megszakadása lehetett az oka, hogy később sem a politikusok, sem a katonák nem keresték a kapcsolatot a firenzei amerikai kolónia megbecsült tagjává váló mesterrel. Ő pedig érzelmileg erősen ragaszkodott e munkáihoz, amit onnan tudunk, hogy otthonában érintetlenül megmaradtak, és amikor negyvenkét évvel később, 1893-ban kiköltözött Firenze egyik legszebb sírkertjébe, a Babérlombok Temetőbe (*Cimitero degli Allori*), hagyatékával együtt ezek is átkeltek az óceánon, és a philadelphiai Historical Society of Pennsylvania gyűjteményébe kerültek. Éppen száz esztendővel később, 1952-ben itt bukkant rájuk Vasváry Ödön, az amerikai magyar múlt szorgalmas kutatója, és kérte kölcsön a washingtoni Kossuth Ház számára, hogy végre a közönség is láthassa egy pompás tárlaton.⁶⁸ Vasváry készített fotómásolatokat is, de ezek kisméretűek és gyenge minőségűek, így – néhány alkalmat leszámítva⁶⁹ – máig késik hazai bemutatkozásuk.

A nagy csoportkép végül nem készült el, de azok a szépiá-vázlatok, amelyeket a résztvevőkről Walter Gould rajzolt, túléltek százhetvenegy esztendőt, és ma is ritka elevenséggel és ábrázolóerővel varázsolják elénk „Kossuth követőinek” arcvonásait.



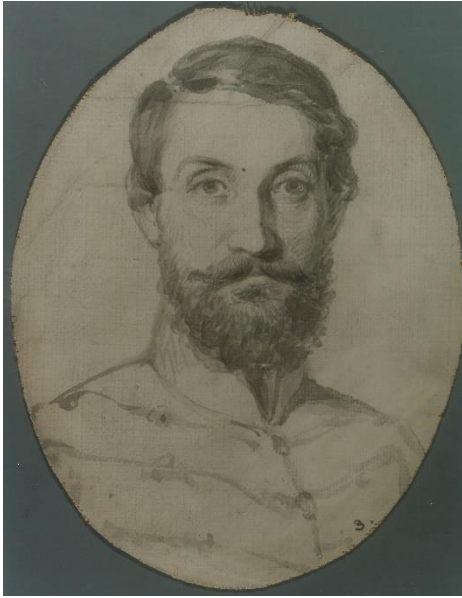
SZPACZEK LUDWIK



WAGNER GUSZTÁV

⁶⁸ *Vasváry Ödön: Magyar Amerika*. Szeged, 1988. 163. Lásd továbbá: Csorba László: „Tökéletes hív és finom mű”: József Wysocki tábornok ismeretlen arcképéről. In: Seres, Attila (szerk.): *A híd, ami összeköt: ünnepi tanulmányok Kovács István 75. születésnapjára: 1848–1849 és a magyar–lengyel kapcsolatok története a XIX–XX. században*. Budapest, 2020. 188–200. Őszinte köszönet Kovács Béla filmes barátomnak, aki a Gould-epizódra először fölhívta a figyelmemet.

⁶⁹ Berzenczey László arcképét lásd: Benkő Levente – Demeter László (szerk.): *Adalékok a Székelyföld történetéhez. Tanulmányok Egyed Ákos 90. születésnapja tiszteletére*. Sepsiszentgyörgy, 2019. 150.; Ács Gedeonét lásd: Katona Tamás – Ráday Mihály: *Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei*. 2. köt. Szerk. Csorba László. Budapest, 2016. 35.; László Károlyét uo. 36., Csernátónyi Cseh Imrétét uo. 51., Asbóth Sándorét uo. 153.



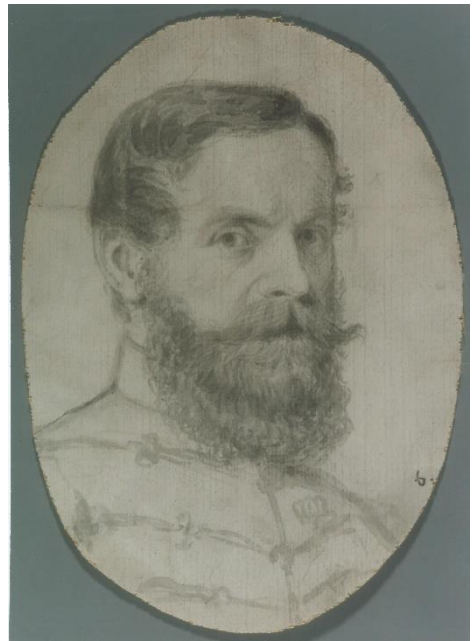
LÁSZLÓ KÁROLY



TÖRÖK LAJOS



BERZENCZEY LÁSZLÓ



IHÁSZ DÁNIEL



WEIGLI VILMOS



GRECHENEK GYÖRGY



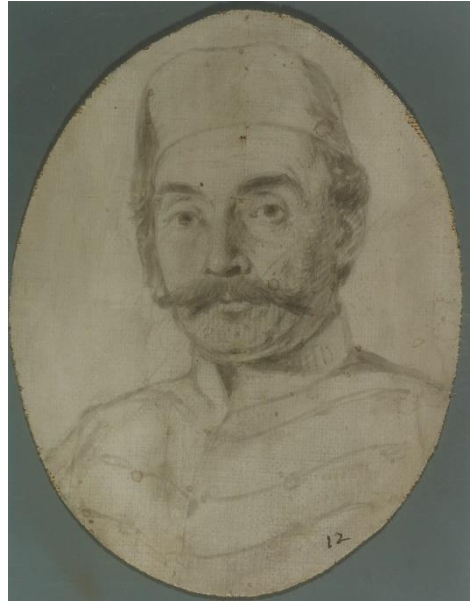
KALAPSZA JÓZSEF



NÉMETH JÓZSEF



ASBÓTH SÁNDOR



CSEH IMRE



ÁCS GEDEON



FRÁTER SÁNDOR

Walter Gould amerikai festő a tervezett csoportképhez a 14 honvédtisztról szépia-vázlatokat készített, továbbá autogram-albumába aláírást kért tőlük. (A képeket és az aláírásokat a Historical Society of Pennsylvania engedélyével közöljük.)

Louis Szpaczek
 Adress de M. Wolski
 et de l'Empire a Varsie 22^e 851.

SZPACZEK LUDWIK

Wagner Gustav Honvéd adalás
 Major und capitäl Pester Infanterie
 von k. k. 35^{ter} Lab

WAGNER GUSZTÁV

László Károly
 honvéd tüzér hadnagy
 Charles László
 Lieutenant of the artillery
 Hungarian Army
 Pesth July 25. 851

LÁSZLÓ KÁROLY

Török Lajos Magyar Alladalmi
 Honvéd Százados
 Louis Török
 Captain of the 55th Honvéd
 Battalion,
 Hungarian Army,
 Sutabia, Asia Minor, July 16, 1851

TÖRÖK LAJOS

Berzenczey László
 Honvéd Császári Honvéd tüzér a Pesth Honvéd
 Sutabia 25^{te} Aug 551.
 László Berzenczey
 Member of the Hungarian Unit from the Pesth Honvéd
 Sutabia 25th 1851.

BERZENCZEY LÁSZLÓ

Ihász Dániel Alkalmazott
 Daniel Ihász
 Lieutenant Colonel of Infantry
 Hungarian Army
 Sutabia July 16. 1851.

IHÁSZ DÁNIEL

Wiegli Vilmos
 Honvéd Százados az 55^{te} Honvéd Században
 Sutabia July 10^{te} 1851.
 William Wiegli
 Captain of the 55th honvéd Battalion
 Hungarian Army.
 Sutabia July 10th 1851.

WEIGLI VILMOS

Grechenek György
 Honvéd a 88^{te} honvéd Században
 Sutabia July 10^{te} 851.
 George Grechenek
 Lieutenant of the 88th honvéd Battalion
 Hungarian Army
 Sutabia, Asia Minor, 10th July 1851

GRECHENEK GYÖRGY

Kalapsza József
 3rd Honvéd társaság kapitány
 Kütahia Július 10th 1851

John Kalapsza
 Captain of the 3rd Honvéd Regiment,
 Hungarian Army.
 Kutahia, Asia Minor, 10th July 1851.

KALAPSA JÓZSEF

J. Németh József társaság a 60th társaság
 Kütahya 4th július 1851

Joseph Németh - Captain of the 60th
 Battalion Hungarian Army.
 Kutahya, 4th July 1851.

NÉMETH JÓZSEF

Asbóth Sándor

lévelési alrendes, alladalmi tanácsos
 a Kormánypárti vezér-segéd.
 Kütahya - Kis Ázsia - Július 1. 1851.

Alexander Asbóth
 Lieutenant Colonel of General Staff
 Controller of State, adjutant general of
 the Governor.
 Kutahia - Asia Minor - July 1, 1851.

ASBÓTH SÁNDOR

Cseh Imre Magyar Alladalmi
 Honvéd társaság a 73th társaság
 algyonai - Emerick Csek

Captain of the 73th
 Honvéd Battalion, and Turkish
 interpreter of ~~the~~ Kossuth
 in Kutahia

CSEH IMRE

Acs Gedeon
 a magyar emigráció
 lelkesi vezérje

Gedeon Acs sergentyem is the
 Hungarian emigrants in Kütahya
 25th July 1851.

ÁCS GEDEON

Fráter Sándor Magyar Alladalmi Honvéd társaság
 Honvéd társaság a 55th társaság
 Magyar Honvéd
 Kütahia - Asia Minor - July 24 1851

FRÁTER SÁNDOR

LÁSZLÓ CSORBA

“Followers of Kossuth...”

Military Officers in the Exiled Governor’s Retinue

After the Hungarian Revolution had been crushed by superior numbers from two sides, a group of former officers fleeing to Turkey in the Summer and Autumn of 1849 took on a unique assignment. They volunteered to the retinue of former Governor Lajos Kossuth, who had also been forced into exile, and accompanied him as guards and other personnel from his time in Vidin until he got his freedom in September 1851. The leaders of the Ottoman Empire, supported by France and Britain, refused Kossuth’s extradition to the Habsburgs, but they were forced to keep their now world-famous guest from re-entering the political stage in Europe. Therefore Kossuth had become an “involuntary guest”, essentially a prisoner in the city of Kütahya in Western Anatolia. His hosts tried to mitigate the insulting nature of this situation by letting him keep certain formal aspects of his status as governor, most importantly by letting him have a retinue. This group formed as a volunteer squadron of officers in the Autumn of 1849 to undertake the tasks necessary to preserve the life and working circumstances of Kossuth, who was still considered a head of state. They were also responsible for the fact that while there were rumors of planned assassinations against the governor, no such attempt actually took place. Several interesting details of the service of these officers can be found in their journals and correspondence. Luckily we can also remember the faces of “Kossuth’s followers”, since their portraits made by American painter Walter Gould in June 1851 can be seen to this day.